
مبانی جامعه‌شناسی

استاد: آقای محمدرضای

۹۲-۹۳

<https://www.facebook.com/groups/law.audamghan>

law.audamghan@groups.facebook.com

فهرت

۲.....	مقدمه .....
۳.....	سر فصلهای پیشنهادی وزارت علوم .....
۴.....	اساس و بنیاد جامعه شناسی .....
۵.....	تعاریف جامعه شناسی .....
۷.....	وظایف یا کارکرد های جامعه .....
۷.....	تفاوت بین جامعه و اجتماع .....
۸.....	جامعه شناسی .....
۸.....	ویژگی های پدیده های اجتماعی .....
۹.....	رشته های علوم اجتماعی و رابطه ی آنها با جامعه شناسی .....
۱۰.....	قلمرو جامعه شناسی .....
۱۱.....	پدیده های اجتماعی و ماهیت پدیده های اجتماعی .....
۱۲.....	روشهای معمول در تحقیقات جامعه شناسی .....
۱۲.....	اصول و قواعدی که یک محقق در کار تحقیقی باید رعایت کند .....
۱۳.....	مراحل کلی روش تحقیق در علوم .....
۱۴.....	روش های تحقیق در جامعه شناسی .....
۱۵.....	شیوه های معمول تحقیقات اجتماعی در ایران و اسلام .....
۱۷.....	شیوه های جدید تحقیقات اجتماعی و جامعه شناسی .....
۱۷.....	روش کمی در تحقیقات جامعه شناسی .....
۱۸.....	روش کیفی در تحقیقات جامعه شناسی .....
۱۸.....	نقد روش کمی و کیفی .....
۱۹.....	جایگاه جامعه شناسی در علوم انسانی .....
۱۹.....	دانش اجتماعی در دنیای امروز و شعب آن .....
۲۰.....	تاریخچه پیدایش علوم اجتماعی در مغرب زمین .....
۲۱.....	نظریات فیلسوفان اجتماعی تا پایان قرون وسطی .....
۲۱.....	افلاطون .....

۲۲	..... ارسطو
۲۲	..... سنت آگوستین
۲۳	..... مکتب اصالت فرد
۲۳	..... مکتب اصالت جمع
۲۴	..... اشکالات وارد بر این مقولات از دیدگاه اسلام
۲۴	..... دیدگاه اسلام نسبت به فرد و جمع
۲۵	..... روانشناسی اجتماعی و جامعه شناسی
۲۶	..... نابرابری های اجتماعی و علل آن
۲۶	..... تحلیلی بر نابرابریهای اجتماعی و مفهوم قشر بندی اجتماعی
۲۷	..... نقش اجتماعی و پایگاه اجتماعی
۲۸	..... نهادها و سازمان های اجتماعی
۲۸	..... نهادهای اجتماعی
۲۸	..... انواع نهادهای اجتماعی
۲۸	..... سازمانهای اجتماعی

مقدمه

هدف از تنظیم این جزوه، تسهیل امر آموزش و یادگیری است. لذا از شاغریان استدعا دارم فقط به این جزوه اکتفا ننموده و از بیانات استاد محترم در سرکلاس نهایت بهره را ببرید تا فهم مطالب سهل و آسان گردد. لازم به ذکر است که تمامی مطالب درج شده مطابق با بیانات استاد گرامی بوده و خواهشمندم بر هر اشکال و خطایی بادیده اغماض ننمایید. موفق و پیروز باشید.

باشند

رسول رافعی احری

سر فصل های پیشنهادی وزارت علوم

بخش اول: تعریف

- ۱. تعاریف مختلف جامعه شناسی و نظریه های انتقادی به این تعاریف
- ۲. تفکر و عمل در مورد یک تعریف درست از جامعه
- ۳. روش های معمول بر تحقیقات جامعه شناسی
- ۴. شیوه های معمول تحقیقات اجتماعی در ایران و اسلام

بخش دوم: روش تحقیق

- ۱. شیوه های جدید تحقیقات اجتماعی در جامعه شناسی (روش کمی و کیفی)
- نقد این روش ها

بخش سوم: جایگاه جامعه شناسی

- ۱. جایگاه جامعه شناسی در علوم انسانی
- ۲. دانش اجتماعی در دنیای امروز و شعب آن
- ۳. تاریخچه ی پیدایش علوم اجتماعی در کشور های اسلامی و مغرب زمین

بخش چهارم: فرد و جامعه

- ۱. تعریف جامعه
- ۲. مکتب اثبات فرد
- ۳. مکتب اثبات جمع
- ۴. نظریات پدیدار شناسی
- ۵. روانشناسی اجتماعی
- ۶. اشکالات وارده بر این مقولات از دیدگاه اسلام
- ۷. دیدگاه اسلام در مورد فرد و جامعه

بخش پنجم: اجتماع

- ۱. نابرابری های اجتماعی
- ۲. علل نابرابری های گروهی و قشرهای مختلف اجتماعی
- ۳. ارزش های اسلامی و نابرابری های اجتماعی
- ۴. قدر و منزلت اجتماعی
- ۵. سازمان های اجتماعی
- ۶. نهاد های اجتماعی
- ۷. ناهنجاری های اجتماعی
- ۸. مختصری در زمینه ی ساخت جامعه ایران (شهر، روستا و عشایر)
- ۹. انواع جوامع (سرمایه داری، سوسیالیست، در حال توسعه و توسعه نیافته)

اساس و بنیاد جامعه شناسی

در خصوص چگونگی پیدایش جامعه ای انسانی و ماهیت سیر تکاملی آن آرای و افکار بسیاری از سوی دانشمندان و جامعه‌شناسان مطرح گردیده است.

زیست شناسان انسان را به عنوان یکی از جانداران معرفی نموده اند.

روانشناسان جنبه های روانی انسان را ملاک مطالعه ی خود قرار داده اند.

برخی از صاحب نظران وراثت و بعضی از ویژگی هایی که مربوط به پدر و مادر (نیاکان) به نسل های بعدی می‌رسد را ملاک قرار داده اند.

اما ترقی علوم و پیدایش دانش‌های مختلف و گسترش دامنه‌ی تفکر انسانی خط بطلان بر نظرها و افکار اندیشمندان کشید که معیارهای فرعی و غیر عمده مثل خصوصیات زیستی و غیر عینی ، نژادی ، وراثتی و غیره ... را در تبیین رفتار و زندگی اجتماعی انسان‌ها مطرح نموده‌اند . انسانها گرچه عنصری زیستی ، عقلی ، روحی می‌باشد لکن نه عامل زیستی و عقلی و خرد انسان و نه خصلت‌های غریزی و وراثتی او به تنهایی نمی‌تواند عامل اصلی در گرایش انسان به زیست اجتماعی به حساب آیند. عناصر محیط‌های طبیعی و جغرافیایی نیز مانند: آب ، هوا ، خاک گرچه به عنوان منابع مادی که خداوند برای انسان به ودیعه نهاده در تداوم زندگی او عامل اساسی به حساب می‌آیند ، لکن زندگی اجتماعی و قواعد رفتار اجتماعی به جوامع بشری به هیچ وجه زائیده‌ی محیط‌های طبیعی و جغرافیایی نمی‌باشند. انسان های اولیه تا حدودی تحت تأثیر محیط‌های طبیعی و جغرافیایی بودند اما به تدریج که توانایی فکری انسان فزونی یافت و توانست ابزار بسازد ، انسان و محیط اجتماعی بر محیط های طبیعی و جغرافیایی مسلط شدند . بنابر این انسان موجودی است با ویژگی‌های فیزیکی و زیستی ، روحی و روانی ، عقلی و فکری ، اجتماعی و فرهنگی لذا اساس پیدایش جامعه انسانی عبارت است از:

۱. نیاز به زندگی کردن ۲. نیاز به زنده ماندن ۳. نیاز انسانها به یکدیگر

انسان عنصری اجتماعی است و در نظام خلقت او چنان آفریده شده که قادر به زندگی در تنهایی نمی‌باشد. شهید بزرگوار مرتضی مطهری (ره) معتقد بودند این امر انسان در متن سرشت و خلقت او بنیان‌گذاری شده است.

نیازهای حیاتی انسان عمدتاً نیازهای اجتماعی اند ، انسان به تولید به تناسل و تولد به ایجاد امنیت و انتقال معرفت نیاز دارد و برای تأمین این نیازها راهی جز همکاری با دیگر انسان‌ها و کار گروهی و ارتباط گروهی ندارد. از این رو بود که انسان به سمت تشکیل گروه‌های اجتماعی مثل خانواده ، دوستان ، گروه‌های کاری و ... رفت و بدین صورت جوامع مختلف شکل گرفت.

تعاریف جامعه‌شناسی

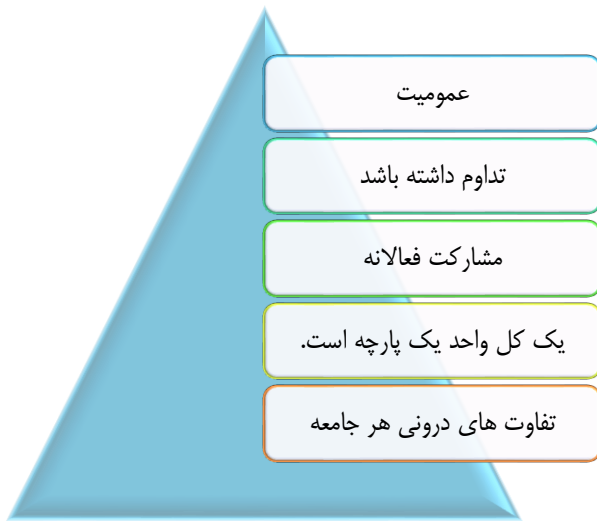
از نظر لغوی جامعه مؤنث جامع (گردآورنده، فراهم کننده) و شکل اجتماع مردم در یک کشور یا یک شهر یا یک ده می‌باشد. در زبان انگلیسی جامعه به معنای دوست و رفیق و متحد و همراه می‌باشد. عده‌ای جامعه را حالت انسان‌هایی می‌دانند که تحت قوانین مشترک زیست می‌کنند.

تعاریفی که جامعه‌شناسان از جامعه به دست داده‌اند در عین اینکه متعدد و مختلف‌اند با یکدیگر شباهت دارند و نکات مشترکی در آنها دیده می‌شود. بسیاری از متفکرین جامعه انسانی را با بدن انسان مقایسه کرده‌اند، ریشه‌ی این شیوه‌ی تفکر را بایستی در یونان قدیم جستجو کرد. با توجه به اینکه دانشمندان و فلاسفه و جامعه‌شناسان متعددی در مورد جامعه تعاریفی ارائه نموده‌اند که برای نمونه تنها تعاریف جامعه‌شناسان معروف را ارائه می‌کنیم:

۱. ارسطو: جامعه را به موجودی زنده تشبیه می‌کند که قانون تولد و رشد و مرگ بر آن حاکم است.
۲. فیلسوف انگلیسی (اسپنسر): ایشان عقیده دارد که هم جامعه و هم بدن انسان تابع اصل تکامل بوده و از طرفی سیستم عصبی در انسان با نظام ارتباطات در درون جامعه را مقایسه کرده است.
۳. فیلسوف فرانسوی (آگوست کنت): بانی جامعه‌شناسی که او را پدر علم جامعه‌شناسی نیز می‌شناسند معتقد است که جامعه از تمام افراد زنده و همچنین از تمام کسانی که از این جهان رفته‌اند، لکن با تأثیر خود بر ذهن افراد جامعه و دیگران به حیات خود ادامه می‌دهند تشکیل یافته است.
۴. فیلسوف فرانسوی (دورکن، دورکیم): جامعه را موجودی زنده می‌شمارد و معتقد است هم چنان که هر جاننداری که اجتماع ساده سلولها به وجود نیامده و دارای حس عمومی (حیات) است. جامعه نیز تنها از گرد آمدن ساده‌ی افراد تشکیل نیافته بلکه دارای وجدان جمعی و روح جمعی است و مطالعه‌ی جلوه‌های وجدان جمعی را می‌توان موضوع علم جامعه‌شناسی دانست.
۵. جامعه‌شناس فرانسوی (داستون بوتول): جامعه را متشکل از افرادی می‌داند که دارای طرز تفکری مشابهند که روابط آنها مبتنی بر تفاهم متقابل است.
۶. توماس هابز: معتقد بود جامعه نتیجه‌ی قراردادی است که بر اثر یک جنگ دائمی به وجود آمده است.
۷. ژان ژاکو سو (فرانسوی): جامعه را مجموعه‌ای از افراد می‌داند که تحت نظامها و قرارداد اجتماعی و قوانین خاص به یکدیگر پیوند خورده و زندگی دسته جمعی دارند.
۸. ادوارد وستر مارک (مردم‌شناس انگلیسی): جامعه را گروهی از مردم می‌داند که با همکاری یکدیگر زندگی می‌کنند.
۹. شهید مرتضی مطهری (ره): در کتاب جامعه و تاریخ خود جامعه را مجموعه‌ای از افراد انسانی می‌داند که با نظامها و سنن و آداب و قوانین خاصی به یکدیگر پیوند خورده و زندگی دسته جمعی دارند.

ایشان (شهید مرتضی مطهری (ره)) در تعبیر دیگر درباره‌ی جامعه چنین می‌فرمایند: جامعه عبارت است از مجموعه‌ای از انسان‌ها که در جبر یک سلسله نیازها و تحت نفوذ یک سلسله عقیده‌ها ایده‌ها و آرمان‌ها در یکدیگر ادغام شده و در یک زندگی مشترک قوطه ورنند.

یکی دیگر از جامعه‌شناسانی که تعاریف متعددی از جامعه ارائه نموده است «آلن بیرو» است که در اینجا تنها به یکی از تعاریف او بسنده می‌کنیم. او جامعه را جمعی سازمان یافته متشکل از افرادی که در سرزمین مشترک زندگی می‌کنند و به صورت گروهی با یکدیگر در جهت ارضاء نیازهای اجتماعی اساسی همکاری دارند و فرهنگی مشترک دارند و هر گروه به صورت واحد اجتماعی متمایزی به کار می‌پردازند.

آلن بیرو برای جامعه ویژگی‌های اساسی را نام می‌برد که عبارت‌اند از:

۱. **عمومیت:** منظور از عمومیت آن است که جامعه به عنوان یک واحد معنادار در سازمان خود فرد را در خود جای داده و افراد را از هر جنس و هر سن در بر می‌گیرد.
۲. **تداوم و استمرار:** منظور از تداوم و استمرار طول عمر جامعه است، در مقایسه با طول عمر و هستی افرادی که عضو آن هستند که معمولاً طول عمر جامعه فراتر است.
۳. **مشارکت کم و بیش فعال فرد:** منظور از مشارکت کم و بیش فعال افراد آن است که افراد بنا به خواست خود و با توجه به آگاهی از وجود خویش و احساسی که نسبت به مسائل دارند می‌توانند به فعالیت بپردازند در جریان این مشارکت هر کس از مزایای حیات جمعی سهم می‌برد.
۴. **جامعه به عنوان یک کل واحد:** جامعه به صورت یک واحد عملیاتی یک پارچه است که افراد ضمن آنکه جذب آن می‌شوند در برابر قوانین مربوط به جامعه تبعیت دارند.
۵. **تفاوت های درونی هر جامعه:** هر جامعه دارای تفاوت‌های درونی از نظر روابط و نوع روابط و وظایف و نقش‌ها می‌باشد.

وظایف یا کارکرد های جامعه

- ۱. ایجاد روابط:** منظور از ایجاد روابط یعنی اینکه جامعه می‌تواند افراد را در زمان و مکان جمع کند به نحوی که آنها بتوانند بین خودشان روابط انسانی برقرار کنند.
- ۲. نظام ارتباطی:** جامعه وسایل ارتباطی سیستماتیک و کامل در اختیار افراد می‌گذارد به نحوی که آنان بتوانند با کمک زبان و دیگر نمادهای مشترک معانی و مقاصد رفتارهای یکدیگر را بفهمند.
- ۳. نظام قشر بندی:** جامعه نوعی نظام قشر بندی پایگاه‌های اجتماعی و طبقات ایجاد می‌کند که به هر شخص در ساختار اجتماعی پایگاه یا موقعیتی نسبتاً پایدار می‌دهد.
- ۴. نظام جایگزینی:** جامعه برای جانشینی نسل‌ها که برای بقا و تداوم هستی‌اش ضروری است تدابیر و شیوه‌های منظم و کارآمد تدارک دیده است که از طریق ازدواج، تشکیل خانواده، گروه‌های خویشاوندی تداوم خود را تضمین می‌نماید.
- ۵. نظام نظارت اجتماعی:** جامعه با نظارت و مراقبت از الگوهای مشترک رفتاری (ارزش‌ها و هنجارها) که افراد آنها را در روابط با هم نوعان خود به کار می‌برند نظم اجتماعی را ایجاد می‌کند.
- ۶. هم‌نوایی اجتماعی:** جامعه از طریق نظام سازمان یافته‌ی تربیتی رسمی یا غیر رسمی نسبت به اجتماعی شدن افراد یعنی جامعه پذیر شدن و فرهنگ پذیر شدن اقدام می‌نماید.
- ۷. نظام تولیدی:** جامعه با سازمان‌ها و گروه‌های گوناگون اقتصادی ش کار تولید و توزیع کالا و خدمات ضروری را برای زندگی افراد سامان می‌دهد.
- ۸. نظام دفاعی:** جامعه با سازمان‌های سیاسی، اداری و انتظامی خود امنیت خارجی و نظم داخلی را تأمین می‌نماید. ضمناً به تدابیری در زمینه‌ی پزشکی و بهداشتی نیز می‌پردازد.

تفاوت بین جامعه و اجتماع

بنابر این اگر بخواهیم تعریفی جامع از جامعه ارائه کنیم دو تعریف را می‌توان ارائه نمود لذا جامعه‌شناسی تعریف مشخص و معینی برای جامعه قائل است، که آن به شرح ذیل می‌باشد.

۱. جامعه نظام نسبتاً پایدار، ارتباط و روابط اجتماعی گروه‌های بزرگ افراد است که نیروی قانون و آداب و رسوم از آن حمایت می‌کند.
یا به عبارت دیگر:
۲. جامعه گروه بزرگ و پر دوام و متحرکی از افراد است که برای هدف‌های مشترک و با توجه به نیازهای مشترک با هم دارای مناسبات و ارتباطات و روابطی در جهت رفع مجموعه‌ی نیازهای مادی و معنوی شان هستند.

یکی از جامعه‌شناسان «فردیناند تونیسر» بین جامعه (Society) و اجتماع (Community) تفاوت و تمایز قائل است. او اجتماع را همزیستی صمیمانه، خصوصی و انحصاری تعریف می‌کند که بر روابط صمیمانه مبتنی هستند. مثل: خانواده، گروه‌های دوستی،

گروه‌های خویشاوندی و همسایگان او همچنین جامعه را زندگی عمومی و یا چیزی که مردم آگاهانه و دانسته در آن وارد شده‌اند تعریف می‌کند که در آن گروه‌ها با منافع اقتصادی سروکار دارد.

تونیسر عقیده دارد که در اجتماع کشش‌هایی که افراد را به یکدیگر پیوند می‌دهد از نوع کشش‌های عاطفی، طبیعی، دوستانه و صمیمانه است در حالی که در جامعه کشش‌های افراد از نوع سنجیده و حساب شده و مبتنی بر روابط مادی و نیازهای متقابل اقتصادی است. مثل: شرکت‌های تجاری، احزاب سیاسی، شهرهای صنعتی

جامعه‌شناسی

مبتکر اصطلاح جامعه‌شناسی آگوست کنت جامعه‌شناس فرانسوی است قبل از او اندیشمندان دیگری به مفاهیم جامعه‌شناسی توجه داشته‌اند از جمله می‌توان از «ابن خلدون» این مورخ نامی نام برد. ابن خلدون نظیر امیل دورکین به هم‌زیستی و عصبیت‌ها در جامعه اشاره می‌کند. منظور وی از عصبیت همان همبستگی اجتماعی است که در جوامع ابتدایی این عصبیت بیشتر از جامعه شهری است. ابن خلدون عصبیت دینی را مهم‌ترین و نیرومندترین عصبیت‌ها می‌داند.

آگوست کنت در سلسله درس‌های خود در پاریس برای اولین بار واژه‌ی جامعه‌شناسی (Sociology) را در سال ۱۹۳۷ بکار برد. به نظر آگوست کنت جامعه‌شناسی علم به قوانین کل پدیده‌ها است.

ویژگی‌های پدیده‌های اجتماعی

۱. **جبری بودن:** یعنی ما چه بخواهیم و چه نخواهیم این پدیده‌هایی که در گروه به وجود می‌آید را باید بپذیریم.
۲. **خارجی بودن:** پدیده‌های اجتماعی از اراده‌ی فردی بیرون است.
۳. **عمومیت داشتن:** شامل همه‌ی ملت‌ها و کشورها می‌شود. مانند: فقر، سرقت

رشته های علوم اجتماعی و رابطه ی آنها با جامعه شناسی

علوم اجتماعی مجموعه ای از علوم است که جنبه های مختلف جامعه انسانی را مورد مطالعه و بررسی علمی قرار می دهد. این علوم را بطور کلی می توان به شرح زیر بررسی نمود.

ا) علومی که شامل رشته های اصلی علوم اجتماعی می گردد. که در آنها اجتماعیات به معنای اخص کلیه مورد مطالعه قرار می گیرد: ۱. جامعه شناسی ۲. مردم شناسی ۳. جمعیت شناسی ۴. روانشناسی اجتماعی ۵. تاریخ ۶. جغرافیای انسانی
ب) رشته هایی را می توان نام برد که با جامعه شناسی و سایر رشته های اصلی ارتباط مستقیم یا غیر مستقیم دارند. مثل: ۱. علم اقتصاد ۲. علم حقوق ۳. علم سیاست

جامعه شناسی یکی از رشته های علوم اجتماعی است. که زندگی اجتماعی را در جوامع تطور یافته با روش علمی مورد مطالعه قرار می دهد. اما باید متذکر شد که زندگی اجتماعی موضوع بحث کلیه امور اجتماعی است، که هر کدام به جنبه ی خاصی از حیات اجتماعی توجه دارند.

علم اقتصاد یکی از علوم اجتماعی است که جنبه ی مادی زندگی انسان و خصوصاً مسائل مربوط به تولید کالا، جریان توزیع، مبادله و مصرف را مطالعه می کند.

علم حقوق به وضع قوانین و چگونگی اجرای آن در جامعه می پردازد و قوانین حاکم بر روابط افراد جامعه را مورد پژوهش قرار می دهد.
علم سیاست درباره ی انواع حکومت مطالعه می کند.

روانشناسی اجتماعی خصوصیات روانی فرد را در جامعه مورد بررسی قرار می دهد و از روابط فرد و جامعه و روابط فرد و جامعه و روابط افراد با یکدیگر و تأثیرات متقابل آنها سخن می گوید.

مردم شناسی دانشی است که به مطالعه و تحقیق در فرهنگ به ویژه فرهنگ مردم ابتدایی می پردازد.

علم جمعیت خصوصیات جمعی و ترکیب های سنی و جنسی و توزیع و تراکم و حرکت جمعیت را مورد بررسی قرار می دهد.

بنابر این باید تفاوت جامعه شناسی را با دیگر علوم اجتماعی معلوم کرد و موضوع آن در قالب عبارتی محدود بیان شود امری دشوار به نظر می رسد زیرا جامعه شناسی علمی است جوان که با سرعت رو به تکامل می رود، به همین دلیل جامعه شناسان بر حسب تمایلات عملی و طرز فکر و روش خاص خود تعاریف گوناگونی از این علم به دست داده اند.

آگوست کنت فرانسوی نخستین کسی است که جامعه شناسی را به عنوان علم مستقلی اعلام کرد و آنرا در طبقه بندی علم جای داد، به نظر این دانشمند {جامعه شناسی علمی است که پدیده های اجتماعی را با روش علمی مورد بررسی قرار می دهد}.

امیل دورکیم فرانسوی نیز که از پیشگامان جامعه شناسی است {جامعه شناسی را به مصابح علمی مستقل همانند علوم تجربی می داند او معتقد است که امراء اجتماعی را جز با امر اجتماعی دیگر نمی توان تبیین نمود}.

ساموئل کینگ جامعه‌شناسی را {علم مطالعه رفتار و کردار آدمی در گروه از یک طرف و چگونگی مناسبات متقابل افراد از طرف دیگر می‌داند}.

ژرژ گروبیچ جامعه‌شناس فرانسوی {جامعه‌شناسی را بینشی می‌داند که درباره‌ی پدیده‌های کلی اجتماعی بررسی می‌کند از این رو جامعه‌شناسی را محور همه‌ی علوم اجتماعی می‌داند}.

سُرکین جامعه‌شناس امریکایی {جامعه‌شناسی و موضوع آن را عناصر سه گانه‌ی مادی، انسانی و معنوی می‌داند}.

گراهام سمنر انگلیسی جامعه‌شناسی را به طور خلاصه {علم جامعه می‌داند}.

با توجه به تعاریف فوق بطور کلی می‌توان تعریفی کوتاه و جامع از جامعه‌شناسی به شرح زیر ارائه نمود...

{جامعه‌شناسی یکی از رشته‌های علوم اجتماعی است که پدیده‌های اجتماعی را در جوامع تطور(تحول) یافته با روش علمی مورد مطالعه قرار می‌دهد}.

قلمرو جامعه‌شناسی

در خصوص قلمرو هر علم حد و مرز مطالعاتی موضوعات مربوط به مطالعه‌ی هر علم مورد بررسی و مشخص می‌گردد. هر علمی وظیفه دارد فقط به بررسی و مطالعه‌ی موضوعات مربوط به خود بپردازد و حق ورود به موضوعات مورد مطالعه‌ی سایر علوم را ندارد. جامعه‌شناسی یک پدیده‌ی اجتماعی است که از زندگی اجتماعی انسانها نشأت می‌گیرد؛ زیرا در جامعه به وجود می‌آید، موجودیت مستقل دارد و تغییر و تحول می‌یابد. پدیده‌های اجتماعی موضوع علوم اجتماعی هستند لذا هر یک از علوم جنبه‌ی خاصی از پدیده‌های اجتماعی را مورد مطالعه قرار می‌دهد. پدیده‌های اجتماعی بطور کلی شامل تمام امور و پدیده‌هایی می‌گردد که دارای ویژگی جمعی بوده و اجزاء و عناصر مختلف تشکیل دهنده‌ی جامعه انسانی محسوب می‌شود. این امور را می‌توان به سه دسته‌ی زیر تقسیم کرد:

۱. ریخت‌شناسی (Morphology)
۲. فیزیولوژی اجتماعی (ساخت یا ترکیب) {امور مربوط به ساخت درونی جامعه}
۳. رفتارهای جمعی و اجتماعی (هنجارها و رفتارها)

پدیده های اجتماعی و ماهیت پدیده های اجتماعی

در زبان جامعه‌شناسان پدیده اجتماعی به هر واقعیت اجتماعی اطلاق می‌شود و برای همه آشکار بوده و عینی و ملموس باشد.

بین جامعه‌شناسان در خصوص ماهیت پدیده‌ها و امور اجتماعی اختلاف نظر وجود دارد. برخی از جامعه‌شناسان که پیرو مکتب روانشناسی هستند پدیده‌های اجتماعی را از نوع پدیده‌های روانی فردی می‌دانند. این دانشمندان عقیده دارند که امور اجتماعی را می‌توان با نغمات فردی تحلیل و تبیین کرد؛ بنا به اعتقاد آنان جامعه از افراد تشکیل می‌شود و برای شناخت جامعه، اجزاء تشکیل دهنده آن را که همان افراد است بشناسیم و اگر نفسانیات فرد را شناختیم جامعه را نیز شناخته‌ایم؛ این بینش در مورد ماهیت امور اجتماعی درست نیست.

امیل دورکیم جامعه‌شناس فرانسوی از جمله کسانی است که بیش از همه به بحث درباره‌ی ماهیت امور اجتماعی و خصوصیات و روش مشاهده و بررسی آن پرداخته است، او برای واقعیت اجتماعی دو صفت قائل شده است...

-نخست اینکه واقعه یا پدیده‌ی اجتماعی بیرون از فرد قرار دارد و به اصطلاح برون فردی است زیرا محصول تحولات و زاینده‌ی فکر فرد مشخص نیست و خواست و اراده‌ی فرد در پیدایش آن دخالتی ندارد به همین جهت قبل از فرد وجود داشته و دور از فرد نیز وجود دارد، پس این صفت **صفت خارجی بودن** آن است.

-صفت دوم واقعه اجتماعی **اجباری بودن** آن است، زیرا بر وجدان آن فرد فشار می‌آورد و به او تحمیل می‌شود مانند ازدواج که یک امر اجتماعی است که تنها به صرف دوست داشتن صورت نمی‌پذیرد بلکه دارای قواعد و مقررات و آداب و رسوم خاصی است، باید عقدی در کار باشد و تشریفات خاصی که بر حسب مقتضیات جوامع مختلف متفاوت است، باید رعایت گردد تا امر ازدواج رسمیت پیدا کند؛ همچنین است بسیاری از قوانین و قواعد و مقررات و آداب و رسوم و عادات که فرد ناچار است آنها را بپذیرد و از آنها پیروی کند و گرنه مورد عقوبت و سرزنش و تمسخر دیگران قرار می‌گیرد. بنابر این میان پدیده‌های فردی و نفسانی و پدیده یا واقعه‌ی اجتماعی تفاوت زیادی وجود دارد.

دور کین عقیده دارد که پدیده‌ی اجتماعی را باید مانند اشیاء بررسی کرد و آنرا مانند پدیده‌های مادی در حکم شیئی تلقی نمود.

بنابراین با توجه به اینکه علم جامعه‌شناسی باید به مطالعه‌ی پدیده‌های اجتماعی بپردازد می‌توان دو تعریف مختصر از علم جامعه‌شناسی به شرح ذیل ارائه نمود:

۱. جامعه‌شناسی علم شناخت پدیده‌های اجتماعی و کشف قوانین حاکم بر جامعه و تحولات اجتماعی است.
۲. جامعه‌شناسی علم مطالعه‌ی نهادها، اقشار و گروه‌های اجتماعی در جهت کشف قوانین حاکم بر آنها و درک ویژگی‌های حیات اجتماعی و تحولات اجتماعی است.

روشهای معمول در تحقیقات جامعه‌شناسی

از آنجا که یک محقق در کار تحقیقاتی خود باید به برخی از اصول اساسی که ثابت هستند آشنایی داشته و در کارهای تحقیقاتی خود این اصول را اولاً مد نظر داشته باشد و ثانیاً آنها را به کار ببرد، اگر با نگرشی سیستمی به پدیده‌های گوناگون به تفسیر و تحلیل آن بپردازیم به برخی از اصول عمده و اساسی بر می‌خوریم که آشنایی با آنها لازم و ضروری است.

آشنایی با مهم‌ترین این اصول قبل از ورود به مبحث مربوط به روش تحقیق علمی و روش‌های تحقیق در علم جامعه‌شناسی ضروری به نظر می‌رسد، لذا ذیلاً بطور مختصر به برخی از اصول اساسی در عرصه‌ی پدیده‌ها بطور عموم اشاره می‌نماییم. ۱. اصل همبستگی ۲. اصل علیت ۳. اصل قانونمندی

- اصل همبستگی:** طبق اصل همبستگی در جهان طبیعت و اجتماع (جامعه) پدیده‌ها به هم مربوط هستند و هیچ پدیده‌ای را نمی‌توان مستقل و جدا از دیگر پدیده‌ها تصور کرد. زیرا تمامی پدیده‌های مختلف به نوعی با یکدیگر در ارتباط هستند.
- اصل علیت:** اصل دیگری به اصل همبستگی پدیده‌ها ارتباط دارد، اصل علیت است یعنی هر پدیده‌ای از یک علت یا عللی به وجود آمده است و معلول یک شرایط خاص و مقتضیاتی است، به عبارت دیگر کلیه پدیده‌ها را باید معلول علت‌هایی و ناشی از شرایطی دانست و لذا بین علت و معلول هم اثر متقابل یا حالت متقابل دارد.
- اصل قانونمندی:** هر پدیده‌ی اجتماعی معلول عواملی بوده و بر طبق قوانین خاص عمل می‌کند که به مجموعه‌ی این شرایط قانونمندی علمی می‌گویند.

قانونمندی نقطه‌ی مقابل تصادفی بودن و اتفاقی بودن و بی قانون بودن پدیده‌ها است و در حقیقت خط بطلانی است بر آرای این گونه نظریه پردازان است؛ از این رو مشخص می‌گردد که یک محقق و پژوهشگر امور اجتماعی برای کشف دقیق قوانین حاکم بر پدیده‌های اجتماعی می‌بایست طبق این اصول به پدیده‌ها توجه کند و پدیده‌های اجتماعی را مرتبط با هم و متأثر از هم دانست و با دیدی همه جانبه با آنها نظر بیافکنیم، نه به صورت سطحی و یک بعدی.

اصول و قواعدی که یک محقق در کار تحقیقی باید رعایت کند

- بطور علمی با پدیده‌ها برخورد کند و به هیچ وجه نظریات شخصی خود را در تحقیقات دخالت ندهد.
- محقق می‌بایست موضوع تحقیق مشخص و معینی و از همه ی جهات دقیق را انتخاب کند.
- پدیده‌ی اجتماعی را به صورتی که هست بررسی کند و از تعمیم تصورات ذهنی خود دوری جوید؛ به عبارت دیگر محقق جامعه شناس باید عینیات را ملاک قرار دهد و با روش عینی و با حوصله و دقت کافی پدیده‌ها را بررسی کند.
- محقق باید واقعیت نگرا باشد و حدالمکان با موضوع تحقیق به عنوان واقعیت برخورد نماید یعنی باید از پهلو به موضوع نگاه کند نه از بالا.

۵. محقق باید نگرش سیستمی یا جامع‌نگری داشته باشد. جامع‌نگری در تحقیقات اجتماعی ضرورت اساسی دارد به عبارت بهتر پدیده‌های اجتماعی به صورت مجموعه‌ای به هم پیوسته‌ای در جامعه ظهور می‌کنند.

مراحل کلی روش تحقیق در علوم

روش تحقیق عبارت است از تکنیک‌ها و ابزار و اسلوب‌هایی که در بررسی پدیده‌های مختلف بکار برده می‌شود تا قوانین حاکم بر آنها را کشف نمایند.

علوم با روش‌های خاص خود که بر اساس تجربه (علمی، فکری، پژوهشی، اجتماعی) و بر پایه‌ی عمومیت داشتن تعمیم و تجرد ذهنی و عقلی استوارند و به مطالعه پدیده‌ها می‌پردازند.

روش شناسی (Methodology): در علوم شیوه‌ی انجام دقیق و اندیشیدن منظم و منطقی است؛ از این رو علی‌رغم تفاوت‌های کلی در روش‌های تحقیق در علوم مختلف مراحل انجام تحقیقات در کلیه علوم کم و بیش یکسان و همانند می‌باشند که این مراحل تحقیق در علوم به شرح ذیل بیان می‌گردد.

مرحله اول: **مشخص کردن موضوع و انتخاب دقیق آن.** زیرا اگر محقق موضوعی برای تحقیق نداشته باشد تحقیق معنا ندارد.

مرحله دوم: **مطالعه مقدماتی و جمع‌آوری اطلاعات و داده‌های مختلف پیرامون موضوع تحقیق.** محقق بر اساس این مطالعه مقدماتی می‌تواند وارد مرحله سوم شود.

مرحله سوم: **گمانه‌پردازی (فرضیه سازی) با توجه به قوانین مشکوفه یا کشف شده در عرصه هر علم.** محقق باید با توجه به اطلاعاتی که در مرحله مطالعه مقدماتی و شناخت مختصر و نسبی بدست آورده نسبت به موضوع دارای حدس و گمان و فرضی باشد.

مرحله چهارم: **انجام مطالعه و تحقیقات گسترده تر.** از طریق شیوه‌ها و اسلوب‌های تحقیق در عرصه علم مورد نظر در جهت صحت یا سقم فرضیه ساخته شده مطالعات وسیع ضروری می‌باشد.

مرحله پنجم: در صورتی که فرضیه یا فرضیه‌های تدوینی که در مرحله چهارم و پس از انجام تحقیقات گسترده مورد تأیید قرار گرفت محقق به **کشف قانون** نائل می‌شود.

مرحله ششم: **تنظیم و تدوین تئوری علمی.** بر پایه قوانین مشکوفه در مرحله پنجم.

روش های تحقیق در جامعه شناسی

۱. مشاهده : مشاهده علمی عبارت است از ادراک دقیق واقعیت‌ها با حواس و ابزارهای علمی ؛ مشاهده روش بررسی مستقیم و بلاواسطه پدیده‌ها به صورت دقیق و در جهتی مرتبط با موضوع و هدف تحقیق می‌باشد.
۲. روش مصاحبه : مصاحبه ملاقات برنامه‌ریزی شده و دقیق محقق با فرد یا افراد مورد نظر است ؛ در روش مصاحبه محقق با وضعیت افراد و یا گروه‌های مورد مطالعه مستقیماً آشنا می‌گردد ، چگونگی برقراری ارتباط محقق با افراد مورد نظر در مصاحبه‌ی حضوری از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد در مواردی شیوه مصاحبه همراه با توضیح پرسشنامه صورت می‌گیرد.
۳. روش پرسشنامه‌ای: پرسشنامه برگه‌ای است شامل تعداد سؤالات سنجیده و دقیق پیرامون موضوع مورد تحقیق ؛ امروزه روش پرسشنامه‌ای یکی از رایج‌ترین شیوه‌های تحقیق در جامعه‌شناسی محسوب می‌شود در این روش تحقیق از دو نوع سؤال استفاده می‌شود .
  ۱. پرسشنامه با سؤالات باز : سؤالی است که پاسخ دهنده می‌تواند به هر شکلی که مایل باشد به سؤال پاسخ دهد ایراد و اشکال یا عیب این پرسشنامه‌ها در استخراج نتایج حاصله از پاسخ‌ها است که عمدتاً متنوع بوده و طبقه بندی پاسخ‌ها دشوار می‌باشد.
  ۲. پرسشنامه با سؤالات بسته : سؤالی است که پاسخ دهنده با توجه به موضوع مورد تحقیق در پاسخ دادن محدودیت دارد که خود این از معایب سؤالات بسته است و حُسن آن استخراج نتایج پاسخ‌های داده‌شده در سؤالات بسته برای محقق آسان‌تر خواهد بود.
- در تنظیم پرسشنامه توجه به نوع سؤالات ، تعداد آنها ، تقدم و تأخر سؤالات و گروه‌بندی آنها از اهمیت خاصی برخوردار است.
۴. روش آماری : در علم جامعه‌شناسی به منظور تبدیل کیفیت رفتارها و پدیده‌های اجتماعی به کمیت‌های مقداری از آمار و ریاضیات بهره گرفته می‌شود ؛ در روش‌های آماری اگر تشریح کلی وضعیت موجود جامع و گسترده ، مورد نظر باشد از انواع سرشماری‌ها استفاده می‌گردد و ویژگی‌های پدیده‌های اجتماعی وسیعی در یک مقطع زمانی و به‌طور کلی کامل به زبان ارقام و اعداد بیان می‌شود یا به صورت نمودار ، جداول و منحنی ها
۵. روش نمونه‌گیری : نظر بر اینکه در زمینه وسیع پدیده‌های اجتماعی بررسی همه مصادیق موضوع مورد تحقیق برای محقق در بسیاری از موارد ممکن نمی‌باشد لذا محقق به گزینش نمونه‌هایی اقدام می‌کند و به بررسی این نمود ها که نمونه بقیه موارد مورد مطالعه می‌باشد می‌پردازد ؛ جامعه نمونه یعنی نمونه‌هایی که انتخاب می‌شوند باید منعکس کننده این مثال باشند (مشت نمونه خروار است)
- به عبارت دیگر جامعه نمونه از نظر صفات و خصوصیات باید مشابه جامعه کل و همگن و هماهنگ با آنها باشد.
۶. روش تاریخی و اسنادی (کتابخانه داری) : روش تاریخی و اسنادی روش مطالعه‌ی غیر مستقیم پدیده‌های اجتماعی است نظر به اینکه یک سلسله پدیده‌ها و امور اجتماعی در گذشته به وجود آمده‌اند و از دسترس مستقیم به دور می‌باشند و در هر مقطع تاریخی محقق علوم اجتماعی فقط با آثاری از آنها یا بخشی از آن پدیده‌ها که هم‌اکنون نیز عینیت دارند در تماس است لذا در این گونه موارد از روش بررسی اسناد و مدارک جهت روشن نمودن ویژگی‌های پدیده‌های اجتماعی بهره گرفته می‌شود.

۷. روش تک نگاری (Monograph): مونو گرافی عبارت است از تحقیقی کاملاً عمیق و ژرف در مورد موضوعی که کاملاً محدود و مشخص است؛ مثلاً شناخت کلیه امور اجتماعی، فرهنگی، آداب و رسوم، مجموعه فعالیت‌ها امور جمعیتی و... در یک ده یا یک شهر کوچک انجام تک نگاری به حساب می‌آید.

۸. روش میدانی: در روش میدانی محقق باید در صحنه تحقیق حاضر شده و در این روش تحقیق مستقیم به صورت مشاهده وقتی همراه با مصاحبه و با بکار گرفتن سایر روش‌ها مثل روش پرسشنامه‌ای، روش آماری و مونو گرافی به بررسی نمودها و پدیده‌های اجتماعی بپردازد.

پایه‌های اولیه علم جامعه‌شناسی با تکیه بر نتایج حاصله از روش‌های تحقیق خاص و مستقیم است.

شیوه‌های معمول تحقیقات اجتماعی در ایران و اسلام

با توجه به اینکه در گذشته‌های دور نه در ایران و نه در اسلام جامعه‌شناسی موضوعیت نداشته و علمی بودن آن نیز ثابت نشده بود لذا اندیشمندان و صاحب نظران و فلاسفه‌ای در ایران و همچنین از دانشمندان و فلاسفه اسلامی بودند که به عنوان شخصیت‌های علمی و فلسفی مسائل جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی و در کل علوم انسانی را در قالب بحث‌های فلسفی و تاریخی مطرح نموده‌اند و به مسائل اجتماعی و پدیده‌های آن توجه و عنایت داشته‌اند لکن چون در قالب فلسفه و تاریخ آنرا بیان نموده‌اند تحت عنوان جامعه‌شناسی شناخته نمی‌شدند.

در قرن هفتم میلادی که اصول دین اسلام رواج می‌یابد تحقیقات و تتبعات متفکران و فیلسوفان اسلام رونق می‌گیرد این دوران برابر است با دوران خفقان و تاریکی در اروپا؛ دین اسلام در دوران ظهورش (قرون وسطی) نوعی زندگی نوین یکتاپرستانه با شعار برابری عمومی را تبلیغ می‌کرد و ادعایانامه‌ای علیه جاهلیت و اوضاع نامطلوب اجتماعی آن دوران محسوب می‌شود.

چهار متفکر اسلامی که در تاریخ درخشش خاصی دارند عبارت‌اند از:

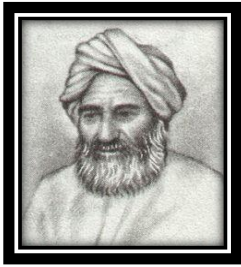

۱. **ابونصر فارابی** (قرن سوم تا اوایل قرن چهارم ه.ق): معروف به معلم ثانی است که بر علوم و فلسفه‌ی زمان خویش تسلط کامل داشت فیلسوفان قدیم عمدتاً در باب حکمت علمی (سیاسات، اخلاقیات و تدبیر منزل) سخن می‌گفتند لکن فارابی پا را فراتر نهاد و در خصوص امور اجتماعی و جوامع نیز بحث نموده است او جامعه را عامل هویت بخشی به انسان می‌پنداشت ابونصر فارابی در کتاب آرای اهل مدینه فاضله طرحی از جامعه ایده آل خود که باید بر تعاون و همکاری استوار باشد ارائه می‌دهد و رستگاری انسان را در آن دیده است و آن را (مدینه فاضله) می‌نامد. فارابی انسان را مدنی الطبع یعنی اجتماعی می‌دانست و به حکومت جهانی اسلام معتقد بود او در برابر مدینه فاضله $\neq$ مدینه نازله نام می‌برد که منبع ظلم و گمراهی است.

فارابی از جهت گستردگی جوامع را به سه گروه تقسیم می‌کند:

- ا. **جامعه عظمی**: یعنی اجتماعات بزرگ مانند جوامع بین‌المللی یا جامعه جهانی (جهان)
- ب. **جامعه وسطی**: گسترش آن را در حد متوسط می‌داند مانند: اجتماع یک قوم در یک مکان یا در یک کشور
- ت. **جامعه صغری**: اجتماعات کوچک مانند: ده یا خانواده و غیره...

فارابی به تأثیرات آب و هوا و شرایط اقلیمی بر خُلق و خوی افراد جامعه باور داشت و معتقد بود که اساس جامعه باید بر رهبری صحیح ، تقوی ، عدالت استوار باشد.

۲. **ابوریحان بیرونی** (قرن چهارم تا نیمه اول قرن پنجم ه.ق): یکی از متفکران اسلامی که با نگرش علمی به امور پدیده‌های اجتماعی پرداخته است ابوریحان بیرونی است او در اثر خود تحت عنوان تحقیق مالهند که یک اثر جامع‌نگاری به حساب می‌آید به توصیف اوضاع و احوال اجتماعی ، اقتصادی ، آداب و رسوم و زبان و مذهب و سنت‌های مردم هندوستان پرداخته است.

۳. **علامه قطب الدین شیرازی** (قرن هفتم تا نیمه ی قرن هشتم ه.ق): از پزشکان مشهور و از متفکران اسلامی در شهر شیراز بوده است او شاگرد و دوست خواجه نصیرالدین طوسی بوده، قطب الدین شیرازی درباره‌ی معرفت یا شناخت انسان از پدیده‌های گوناگون نظری نزدیک به تئوری علمی و معرفت‌آموزی در بر داشته است یعنی گذاره‌ی شناخت از مرحله حسی به مرحله ادراکی و از آن رسیدن به مرحله عقلی و در نهایت رسیدن به شناخت علمی که حکمت‌عملی او (دره‌التاج) در حقیقت جامعه‌شناسی کاربردی امروزه بوده است.

۴. **ابن خلدون** (تونس‌ی الصل ، قرن هشتم و اوایل قرن نهم ه.ق): ابوزید عبدالرحمن بن محمد بن خلدون حَضْرَمِی معروف به ابن خلدون که از متفکران برجسته اسلامی محسوب می‌شود او در بین فیلسوفان اجتماعی مقام بلندی دارا می‌باشد او از همه‌ی دست‌آورد‌های علمی و موارث علمی و فرهنگی یونان و روم قدیم و سایر جوامع اسلامی و مسیحی بهره‌گرفته است ابن خلدون مقدمه‌ای در کتاب تاریخی خود به نام {العبر} دیوان مبتدی و خبر فی الیام عرب و العجم که معروف است به مقدمه ابن خلدون که از آثار برجسته او در عرصه‌ی علوم اجتماعی به حساب می‌آید . او در زمینه علل انحطاط یا سقوط دولت‌ها ، کیفیت پیدایش و گسترش علوم ، ادبیات ، زبان ، سیر تحولات تاریخی ، اجتماعی و غیره ... مطالعات عمیق و ژرفی داشته است او از مورخین معروف عصر خویش می‌باشد . عده‌ای از متفکران اجتماعی و جامعه‌شناسان معتقدند که ابن خلدون در قرن نهم هجری قمری برابر با قرن چهاردهم میلادی در دانش

جامعه‌شناسی به درجه‌ای رسید که آگوست کنت فرانسوی در قرن نوزدهم میلادی به آن رسید ؛ از این رو **ابن خلدون را از پیشگامان جامعه‌شناسی جدید** می‌شناسند.

ابن خلدون تحولات تمدن‌ها و دگرگونی جوامع بشری را یک اصل دانسته و عامل اصلی تطور تدریجی کشورها را عصبیت می‌پنداشت منظور او از عصبیت عبارت بود از هم‌بستگی یا احساس عشیره‌ای که در جوامع قبیله‌ای و کوچنده قوی‌تر از جوامع شهری می‌باشد.

شیوه های جدید تحقیقات اجتماعی و جامعه شناسی

روش کمی در تحقیقات جامعه شناسی

در تحقیقات جدید جامعه‌شناسی تقریباً همان روش آماری است که در گذشته در مورد آن بحث شده است. در این روش محقق باید نتایج تحقیق خود را به روش آماری و با زبان عدد و ارقام و به شکل مقایسه ای بیان نماید. در روش تحقیق به صورت کمی در جامعه‌شناسی امکان می‌دهد محقق درباره‌ی عوامل و متغیرهای مورد نظر اطلاعاتی بدست آورد که قابل مقایسه باشد اطلاعات این امکان را به وجود می‌آورد که بتوان نتایج تحقیق را مورد شمارش قرار داد و روی نتایج حاصله تجزیه و تحلیل‌های کمی صورت گیرد. شرط اساسی کاربرد روش‌های کمی آن است که تحقیق روی مجموعه عواملی انجام شود که با یکدیگر قابل مقایسه باشند که غالباً این عوامل افراد هستند اما در عین حال گروه‌ها، مؤسسات، جوامع و سایر واحدهای اجتماعی هم می‌توانند از عوامل بررسی باشند.

به هنگام استفاده از روش‌های کمی یا مقداری کاربرد مفاهیم ریاضی و آماری از اولین مرحله تا آخرین مرحله تحقیق مورد استفاده قرار می‌گیرد مبحث ریاضیات در تحقیقات جامعه‌شناسی از رشته‌های جامعه‌شناسی می‌باشد که در سال‌های اخیر رونق فراوان یافته است. امروزه کمتر علمی است که بدون استفاده از روش‌های کمی بتواند دست به انجام تحقیقات دقیق بزند. در تحقیقات جامعه‌شناسی نیز آمار و موارد استفاده بسیار پیدا کرده است. منظور از آمار بطور ساده تهیه و جمع‌آوری اطلاعات عددی درباره‌ی امور و مسائل مختلف است؛ این اطلاعات با روش مشخصی:

۱. جمع‌آوری می‌شود ۲. طبقه‌بندی می‌شود ۳. نتیجه‌گیری می‌شود ۴. ارائه داده می‌شود

تا با مراجعه به آن بتوان مشخصات پدیده‌ها و علل و روابطی که میان متغیرها و عوامل مختلف موجود است کشف کرد.

آمار شناس مشهور بلژیکی به نام {کتله} عقیده داشت که آمار زندگی اجتماعی را از جمیع جهات مثل: جمعیت، شرایط اجتماعی، اوضاع اقتصادی، وضع قوانین و مسائل اخلاقی و مذهبی را بررسی می‌کند.

استفاده از آمار در امور اجتماعی از قدیم‌ترین زمان‌ها تا کنون معمول بوده است لکن هدف‌های کنونی آن با آنچه که در گذشته معمول بوده تفاوت دارد. یک بررسی آماری را می‌توان به طور کلی شامل دو مرحله دانست:

۱. تهیه آمار ۲. تجزیه و تحلیل

روش کیفی در تحقیقات جامعه‌شناسی

می‌توان گفت که در شرایط کنونی جامعه‌شناسی محدودیت‌هایی وجود دارد که سبب می‌شود نتوانیم فقط با روش‌های کمی تمام پدیده‌ها و امور را بررسی نماییم. از این رو است که ناگزیریم از روش‌های کیفی نیز استفاده کنیم در غیر از مواردی که کاربرد روش‌های کمی مواجه با مشکلات منطقی بسیار مهمی می‌شود. حالت دیگری هم وجود دارد که اساساً نمی‌توان از روش کمی استفاده کرد و آن وقتی است که جامعه‌شناس در نظر دارد به تجزیه و تحلیل یک پدیده‌ی واحد و یگانه بپردازد که قابل مقایسه نیست. این مسئله وقتی مطرح است که مثلاً ماکس وبر آلمانی می‌خواهد اخلاق پُرِیستانی را مطالعه کند یا در بحث از جامعه‌شناس لوسینگ برِدمان این سؤال مطرح می‌شود که چرا ادبیات جدید تحت تسلط نوع خاصی از ادبیات یعنی رمان قرار گرفته است؛ در این موارد نمی‌توان از روش‌های کمی استفاده کرد بخصوص وقتی که مسئله مربوط به گذشته بوده و هدف بررسی و روشن کردن منشأ پدیده است، نوعی از این روش‌ها که در مطالعات اجتماعی معمول است تحت عنوان روش مقایسه‌تاریخی خوانده می‌شود. کمتر محقق است که در کار مطالعاتی خود از مطالعه‌ی تاریخی بی‌نیاز باشد. شناسایی گذشته درک بهتر وضع کنونی را باعث می‌شود، با مطالعه در تاریخ و بررسی کیفیت و نوع حوادث در نقاط مختلف دنیا برخی اصول کلی بدست می‌آید.

از دیگر روش‌های کیفی استفاده از مدارک، اسناد، گزارش‌ها، فیلم‌ها، عکس‌ها و... می‌باشد که در جهت تبیین بهتر پدیده‌های اجتماعی مورد نظر است.

نقد روش کمی و کیفی

هر یک از روش‌های کمی و کیفی دارای نقد و بررسی‌هایی می‌باشد و یا به عبارتی می‌توان گفت که هر کدام از این دو روش در کار تحقیقی محقق دارای محاسن و معایبی است.

محاسن روش کمی آن است که محقق نتایج تحقیق را می‌تواند در مدتی کوتاه اعلام نماید و کسانی که از نتایج این تحقیق می‌خواهند استفاده کنند نیز سریع و آسان می‌توانند نتایج را مورد استفاده قرار بدهند.

معایب روش کمی آن است که هم محقق و هم کسانی که می‌خواهند از نتایج کار محقق در این تحقیق بهرمنند شوند باید بتوانند با زبان ریاضی کار کنند، زبان ریاضی و آمار را بفهمند و قدرت تجزیه و تحلیل مسائل کمی را به زبان اعداد و ارقام و ریاضی و آمار و مقایسه‌ای مانند نمودارها، جداول، منحنی‌ها را داشته باشند.

حُسن روش کیفی یا توصیفی آن است که افراد بیشتری که دارای سواد معمولی هستند می‌توانند از نتایج تحقیق محقق استفاده کنند لکن عیب آن هم برای محقق و هم برای کسانی که می‌خواهند از نتایج تحقیق استفاده نمایند زمان زیادی می‌گیرد.

جایگاه جامعه‌شناسی در علوم انسانی

علوم انسانی به عنوان یک علم عمومی و کلی که به نوعی پدیده‌های مختلف را در بر گرفته است، از رفتارها و اعمال و بطور کلی کنش‌ها و واکنش‌های انسانی در ابعاد مختلف روانی تربیتی، اقتصادی، حقوقی، سیاسی و جامعه‌شناسی را مورد مطالعه قرار می‌دهد. جایگاه جامعه‌شناسی به عنوان یک علم مستقل لکن جزئی از علوم انسانی مطرح است لذا جامعه‌شناسی در علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. لذا اینکه یکی از مسائلی که در علوم انسانی باید مورد توجه قرار گیرد ارتباط جامعه‌شناسی با سایر علوم است علاوه بر اینکه جامعه‌شناسی جزئی از علوم انسانی محسوب می‌شود یکی از رشته‌هایی علوم اجتماعی نیز می‌باشد لذا در بحث جامعه‌شناسی با سایر علوم اجتماعی جامعه‌شناسی محل تقاطع مجموعه‌ای رشته‌ها و تحقیقات علمی در زمینه‌ی علوم اجتماعی است و بسیار مشکل است که بدون اتکا به نتایج بدست آمده در بسیاری از زمینه‌های دیگر بتوانیم به بررسی در جامعه‌شناسی بطور مستقل دست بزنیم چرا که جامعه‌شناسی یک علم چهار راهی است که ناشی از تقاطع علوم دیگر است. در خصوص ارتباط جامعه‌شناسی به طور کلی می‌توان از چند نظر یاد کرد:

- دسته‌ای اعتقاد دارند که علوم اجتماعی در حکم شورا‌های جامعه‌شناسی است زیرا تمام پدیده‌های اجتماعی در جامعه‌شناسی مورد مطالعه قرار می‌گیرد.
- عده‌ای عقیده دارند که جامعه‌شناسی درباره‌ی روابط علوم اجتماعی مطالعه می‌کند و جامعه‌شناس موضوع مطالعات علمای رشته‌های دیگر را هم به کار می‌گیرد.
- دسته‌ی دیگر عقیده دارند که موضوع جامعه‌شناسی با علوم اجتماعی یکی است زیرا جامعه‌شناسی هم امور اجتماعی را بررسی می‌کند در روش آن تفاوت چندانی با علوم اجتماعی دیگر ندارد در این ارتباط باید توجه داشت هر یک از علوم اجتماعی جنبه‌ی خاصی از زندگی اجتماعی انسانی را بررسی می‌کند و این علوم با یکدیگر روابط نزدیک دارند.

دانش اجتماعی در دنیای امروز و شعب آن

امروزه دانش اجتماعی با بروز پدیده‌های جدید اجتماعی روز به روز گسترش یافته و به دنبال هر پدیده‌ی اجتماعی نو جامعه‌شناسی آن نیز شکل می‌گیرد تا به صورت علمی به بررسی و مطالعه آن پدیده‌ی جدید بپردازد و قبل از آن که جامعه‌شناسی رشد کنونی خود را پیدا کند این رشته با علوم اجتماعی نوعی اختلاط و ترکیب موضوعی داشت و عالم اجتماعی کسی بود که در همه‌ی این مسائل اظهار نظر و بحث و تحقیق می‌کرد؛ به تدریج جامعه‌شناسی از علوم اجتماعی تا حدودی جدا شد و خود در راه تخصصی‌اش گام برداشت و جامعه‌شناسان هر کدام در زمینه‌ی خاصی از جامعه‌شناسی تخصص یافتند.

دانش اجتماعی در دنیای امروز از چنان اهمیتی برخوردار است که کمتر فردی بدون داشتن آن دانش می‌تواند در زندگی اجتماعی خود موفق باشد، امروزه به دنبال پیدایش پدیده‌های اجتماعی جدید دانش اجتماعی به صدد یافتن علل و انگیزه‌ی رخداد آن پدیده‌ی اجتماعی می‌باشد و آنها را مورد بررسی و مطالعه قرار داده و نتایج حاصله را در اختیار برنامه‌ریزان، سیاست‌گذاران، تصمیم‌گیرندگان و اندیشمندان

جهت رفع مشکلات و معضلات اجتماعی قرار می‌دهد. امروزه جامعه‌شناسی و دانش اجتماعی شعبات و شاخه‌های متعددی پیدا نموده است تحت عنوان شاخه‌های جامعه‌شناسی یا تقسیمات جامعه‌شناسی که این شاخه‌ها عبارت‌اند از:

۱. جامعه‌شناسی آموزش و پرورش
۲. جامعه‌شناسی شهری
۳. جامعه‌شناسی روستایی
۴. جامعه‌شناسی ایلات و عشایر
۵. جامعه‌شناسی سیاسی
۶. جامعه‌شناسی خانواده
۷. جامعه‌شناسی صنعتی
۸. جامعه‌شناسی توسعه
۹. جامعه‌شناسی جهان سوم
۱۰. جامعه‌شناسی هنر
۱۱. جامعه‌شناسی وسایل و ارتباط جمعی
۱۲. جامعه‌شناسی حقوق، جامعه‌شناسی جنگ و غیره ...

تاریخچه پیدایش علوم اجتماعی در مغرب زمین

تفکر درباره‌ی امور اجتماعی و چگونگی ایجاد پدیده‌های اجتماعی از دیرباز در جامعه‌ی بشری مطرح بوده است از افلاطون با شتاب جمهوری گرفته تا به امروز که علوم اجتماعی رشد و توسعه‌ی قابل ملاحظه‌ای پیدا کرده و به شاخه‌های متعددی تقسیم شده است. ما با آرای و اندیشه‌های مختلفی در باب اجتماعات و پدیده‌های اجتماعی و سیر تحولی جوامع روبرو بوده‌ایم؛ متفکران غرب بخصوص آنها که گرایش‌های انسان‌دوستانه‌ای داشته‌اند طرح‌هایی از جامعه ایده‌آل خود ارائه نموده‌اند و سیر تحولات اجتماعی را در جهت‌های مورد نظر خود تعبیر کرده‌اند به هر حال از ابتدایی‌ترین مرحله‌ی شکل‌گیری تفکرات اجتماعی تا پایه‌ریزی علمی جامعه‌شناسی دورانی وجود دارد که بیان مهم‌ترین نقطه نظرات متفکرین این دوران به منظور ارائه تصویری دقیق‌تر از سیر تکامل اندیشه‌های اجتماعی ضروری می‌نماید. از آنجا که برخی متفکرین تاریخ را به مراحل و دوره‌هایی مشخصی تقسیم نموده‌اند تا برای ترسیم خطوط عمده‌ی تفکرات اجتماعی ضرورت دیده شد که در دو دوره‌ی مهم به آرای متفکران اجتماعی به شرح ذیل توجه نماییم:

۱. نظریات فیلسوفان اجتماعی تا پایان قرون وسطی
۲. تفکرات اجتماعی پس از رنسانس در اروپا

نظریات فیلسوفان اجتماعی تا پایان قرون وسطی

دوره غایت تاریخی دوران قرون پیش از میلاد یونانی‌ها در زمره‌ی اقوام متمدن و با فرهنگ به حساب می‌آمدند، شرایط اقلیمی و جغرافیایی، زبان، نژاد، مذهب، تاریخ، ادبیات مشترک را از عوامل مهم طرقي فرهنگی یونانی‌ها در این دوران می‌دانند، به همین دلیل قرن چهارم و پنجم قبل از میلاد را عصر طلایی فرهنگ و تمدن یونان می‌دانند در این قرون بود که علوم، هنر، فلسفه در یونان به درجات عالی رشد خود رسید در عصر طلایی فرهنگ و تمدن یونان فیلسوفان و متفکران ارجمندی مثل افلاطون و ارسطو می‌زیستند که با نظرات اجتماعی آنها آشنا خواهیم شد. امپراتوری روم شرقی (بیزانس) به سهم خود در گسترش روابط تجاری بین اروپا و آسیا و مدیترانه و دریای سیاه و دریای خزر نقش عمده‌ای ایفا نمودند و در ساختن بناهای هنری، کتابخانه‌ها و تدوین مجموعه قوانین و ترمیم اسناد و منابع علمی و فرهنگی یونان و روم قدیم اقدامات ارزنده‌ای انجام داده‌اند.

با نظری گذرا به ویژگی‌های یونان و روم قدیم و سیر تحولات اجتماعی، سیاسی، اقتصادی در این مناطق تأثیر روشن‌تری از خصوصیات فرهنگی، علمی مهم‌ترین مراکز شکل‌گیری و ترویج تمدن بشری بدست می‌آید؛ از بطن شرایط اجتماعی، علمی و فرهنگی این جوامع، اندیشمندان و متفکران والی مقامی پا به عرصه‌ی حیات نهاده‌اند که در رشد و طرقي نگرش علمی و تدوین و تبیین و تغییر پدیده‌های اجتماعی سهم ارزش‌مندی داشته‌اند.

از متفکرین یونان افلاطون و ارسطو در زمره‌ی برجسته‌ترین اندیشمندان هستند که در باب جامعه بشری و سیر تحولات اجتماعی سخن گفته‌اند.

افلاطون

افلاطون نقطه نظرات اجتماعی خود را در سه کتاب { **جمهوریت**، **دولت برد و قوانین** } مطرح کرده است. افلاطون آثار خود را بصورت دقیقی به امور اجتماعی یک جامعه اختصاص داده و یک شهر خیالی یا همان مدینه فاضله با ویژگی‌های مورد نظرش را ترسیم می‌نماید. مدینه‌ی فاضله‌ی افلاطون دارای سه طبقه می‌باشد که عبارت‌اند از: ۱. طبقه حاکم ۲. طبقه جنگ جویان ۳. طبقه پیشه‌وران. او شهر **آرا**نی خود را چنان در نظر گرفته که در آن جمعیت ثابت، مبادلات بین شهری محدود و مساوات و عدالت اجتماعی حکم فرما است.

ارسطو

ارسطو شاگرد افلاطون با واقع بینی بیشتری به امور اجتماعی پرداخته است. او ابتدا به بررسی واقعیت‌های موجود آن زمان همت گماشته و سپس ساختار اجتماعی شهر آتن را به عنوان طرحی مطلوب مورد تأیید قرار می‌دهد. ارسطو با بهره‌گیری از مطالعه‌ی وضعیت اجتماعی موجود در جامعه‌ی آن زمان یونان و بر اساس روش علمی رفتارهای فردی و جمعی انسان‌ها را بنا به تعریف خود آنان را (حیوان سیاسی) نامیده است شرح می‌دهد. از این رو نظر ارسطو در میان متفکران اجتماعی آن دوران مقام برجسته‌ای داشته است. ارسطو در کتاب‌های خود که عبارت‌اند از: ۱. اخلاق برای نیک و ماخوست ۲. سیاست ۳. اصول حکمت آتن به بررسی امور اجتماعی پرداخته و بر جنبه‌های مختلف واقعیت‌های اجتماعی نظیر اجتماعی بودن، امور گروه‌ها، دولت و مجموعه‌ی قواعد و رفتار اجتماعی اشاره می‌کند.

سنت آگوستین

در طول قرون وسطی کلیسای کاتولیک بر اروپا تسلط داشت که یکی از اثرات آنرا باید شکل‌گیری افکار اجتماعی در قالب مذهب مسیحیت دانست. سنت آگوستین از اولین متفکرین و مبلغین مسیحی است که جامعه و پدیده‌های اجتماعی را قالب آئین و مسیحیت مطرح نموده است. او در کتاب خود بنام **مدینه‌ی الهی** به ویژگی‌های اجتماعی از دیدگاه مذهبی می‌پردازد و تمدن‌های بشری را از این جنبه که در سعادت و رستگاری انسان چه نقشی دارند تشریح می‌کند.

مکتب اصالت فرد

مکتب اصالت فرد یا فردگرایی نظریه‌ای است که فرق انسان را اساس و قاعده‌ی عمل قرار می‌دهد، از نظر جامعه‌شناسی فردگرایی که بر پایه‌ی آن فرد پایه‌ی اساسی جامعه تلقی می‌گردد یک نظریه‌ی علمی نمی‌باشد؛ از دیدگاه فردگرایی فرد در جامعه رجحان و برتری دارد و فرد پایه اساسی مجموعه‌ی حیات اجتماعی شناخته می‌شود. به رغم فرد گرایان برای مطالعه‌ی جامعه با پیچیده ترین اشکالش فقط کافیست که خصوصیات تک تک افراد مورد بررسی قرار گیرد به عبارت دیگر در نظر فرد گرایان جامعه چیزی غیر از جمع ساده‌ی افراد نیست؛ در این مکتب برای فرد آزادی‌ها و حقوق زیاد و بی حد و حصری قائل شده‌اند. آنچنان که جمع و جامعه در نظر آنها اهمیت چندانی ندارد.

مکتب اصالت جمع

نقطه‌ی مقابل اصالت فرد است. در عرصه‌ی جامعه‌شناسی اصالت جمع یعنی هر آنچه به جمع تعلق دارد و توسط اراده‌ی جمعی پدید آمده باشد و بر فرد و عملکرد فردی رجحان داشته باشد؛ از نظر مکتب اصالت جمع جامعه ترکیبی است از افراد که دارای روح، احساسات و وجدان خاص خود که همان وجدان جمعی است می‌باشند که بر وجدان فرد یا افراد تسلط و توافق دارد، مدافع راستین مکتب اصالت جمع جامعه‌شناس معروف فرانسوی به نام امیل دورکیم می‌باشد. او اولین بار اصطلاح وجدان جمعی را در برابر وجدان فرد بکار برد و آنرا اساس جامعه‌شناسی خود قرار داد.

اشکالات وارد بر این مقولات از دیدگاه اسلام

دیدگاه اسلام نسبت به فرد و جمع

ضروری است در اینجا به نظر و تفکر استاد شهید مطهری (ره) این اندیشمند اسلامی در خصوص فرد و جامعه اشاره نمائیم.

استاد مطهری وجدان جمعی مطلق امیل دورکیم را رد نمود و می گوید امیل دورکیم اصطلاح نظری آدمی که آزادی انسان را می سازد نادیده گرفته است. همچنین او بر نظریه های پیروان اصالت فرد و آرای معتقدین به اصالت جمع محض ایراد گرفته و نظریه ای امروزیین جامعه شناسی که جامعه را ترکیبی مستقل و متفاوت از افراد می داند و در عین حال نقش افراد و حقوق آنها را محفوظ می شمارد قبول نموده است و بیان می فرماید که جامعه از افراد تشکیل می شود که دارای وجدان مستقل افراد است و جامعه را در سلسله مراتب طبیعت بالاترین موجود دانسته است و اضافه می کند که روح فردی در جامعه کلاً حل نمی شود و استقلال نسبی افراد محفوظ می ماند.

استاد مطهری نظریه های مختلف متفکران و جامعه شناسان را درباره ی ماهیت جامعه به چهار دسته تقسیم نموده و آنها را مورد نقد و بررسی قرار داده است.

نظریه اول: مربوط به طرفداران اصالت فردی محض می باشد؛ ایشان می گویند جامعه وجود حقیقی ندارد آنچه عینیت دارد فرد است و برای شناخت جامعه شناخت افراد کافی نیست.

نظریه دوم: طرفداران این نظریه برای فرد اصالت قائلند و می گویند جامعه از نهادها و مؤسسات اصلی و فرعی تشکیل شده است. این نهادها به افراد وابسته به آنها، به یکدیگر وابسته و تغییر در هر نهادی موجب تغییر در نهاد دیگر می شود.

نظریه سوم: به نظر این گروه هم جامعه اصیل است و هم فرد و افراد در جامعه حل نمی شوند، لکن هویت جدید می یابند که همان هویت جمعی و جامعه است و به آنچه که فرد در تنهایی و جدایی از جامعه دارد متفاوت است؛ در اثر تغییرات متقابل افراد و جامعه واقعیت جدیدی بوجود می آید که دارای شعور، وجدان، اراده و اندیشه ی خاصی است که بر شعور و وجدان و اراده ی افراد غلبه دارد.

نظریه چهارم: مبتنی بر اصالت اجتماعی محض است. طبق این نظریه هر چه هست روح جمعی، وجدان جمعی، شعور جمعی، اراده جمعی، خواست جمعی و من جمعی است. دیدگاه اسلام نسبت به فرد و جمع آن است که از دیدگاه این مکتب یعنی اسلام مکتب اصالت فرد و مکتب اصالت جمع مردود شناخته می شود.

اسلام به عنوان یک دین جامع و کامل هم برای افراد احترام قائل است و هم برای جمع و جامعه؛ برای فرد تا آنجا اهمیت قائل است که به حیثیت و حرمت و حقوق جمع تجاوز نشود و این حقوق نادیده گرفته نشود و برای جمع و جامعه نیز تا آنجا اهمیت قائل است که حقوق و آزادی های فردی از بین نرود و نادیده گرفته نشود.

روانشناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی

امروزه روابط میان روانشناسی و جامعه‌شناسی در مطالعات جدید اغلب جامعه‌شناسان مورد توجه قرار گرفته است؛ زیرا پدیده‌های روانی و اجتماعی با یکدیگر پیوند و پیوستگی خاصی دارند، در حال حاضر گرایش نسبتاً نیرومندی وجود دارد که روانشناسی اجتماعی را به بررسی روابط میان افراد در قالب گروه‌ها سوق می‌دهد.

شاید هیچ پدیده‌ی اجتماعی وجود نداشته باشد که با روانشناسی رابطه نداشته باشد و ریشه‌ی آن عامل روانشناختی نباشد. از طرفی هر پدیده‌ی روانی در حقیقت می‌تواند ریشه‌ی اجتماعی نیز داشته باشد، روانشناسی اجتماعی ارتباط مستقیمی هم با روانشناسی دارد و هم با جامعه‌شناسی و این رشته تأثیر متقابل فرد و با گروه یا جامعه را بررسی می‌کند که به عبارت دیگر روانشناسی اجتماعی اثری را که فرد بر گروه یا جامعه می‌گذارد و برعکس اثری که جامعه یا گروه بر فرد می‌گذارد را مورد مطالعه قرار می‌دهد، همچون اعمالی مانند: رقابت، ستیزه‌جویی، همکاری، سبقت‌جویی، رهبری و بطور کلی کنش‌های متقابل گروهی اعم از موضوعاتی که در روانشناسی اجتماعی مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابر این می‌توان حیطه‌ی تحقیق در روانشناسی اجتماعی را در موارد ذیل خلاصه نمود.

۱. اثر جامعه بر فرد
۲. اثر فرد بر جامعه از طریق پدیده‌ای به نام رهبری
۳. روابط میان افراد و کنش‌های متقابل بین آنها

بنابر این روانشناسی اجتماعی رابطه‌ی فرد را با جامعه از حیث تأثیراتی متقابل روانی مطالعه می‌نماید.

نابرابری های اجتماعی و علل آن

تحلیلی بر نابرابری های اجتماعی و مفهوم قشر بندی اجتماعی

در فرهنگ جامعه‌شناسی قشر بندی عبارت‌اند از دیدگاهی که افراد و گروه‌های اجتماعی که در یک جامعه حضور دارند را به صورت لایه‌ها و قشرهایی تلقی می‌کند که در سطوح مختلف بر روی هم چیده‌اند.

پیروان مفهوم قشر بندی اجتماعی علاوه بر اینکه مفاهیمی نظیر طبقات اجتماعی را در حاشیه‌ی بررسی‌ها و تحلیل‌های خود از جامعه قرار می‌دهند، به رتبه‌ها و لایه‌هایی در جامعه معتقدند که به صورت قشرهای بالا و پایین در یک سلسله مراتب از جامعه قرار گرفته‌اند بحث نظری در مورد قشر بندی اجتماعی دارای یک پیشینه‌ی تاریخی است و در همه‌ی ادوار تاریخی شاهد نظریات متفکرین درباره‌ی نابرابری-های اجتماعی به گونه‌های مختلف هستیم علاوه بر رواج مفهوم نابرابری‌های اجتماعی از دیدگاه تئوریسین‌های مختلف اصولاً در بطن جوامع بشری به نوعی افکار عمومی بر می‌خوریم که به امر نابرابری‌های اجتماعی تکیه نموده و در گستره‌ی شعور اجتماعی مردم جایگاه خاصی داشته است.

مبارزات مردم در اعصار مختلف در جوامع بشری و انعکاس ندای آزادی طلبی و عدالت‌خواهی سیاست مداران، طرفداران مردم و روشن-فکران انقلابی در تاریخ خود گواهی بر وجود نابرابری‌های اجتماعی در جوامع مختلف می‌باشد.

واژه‌ی قشر بندی اجتماعی با مفهوم تفاوت اجتماعی یکی نیست، زیرا در جوامع گوناگون از نظر عوامل مختلف نظیر نژاد، ریشی قومی، جنسیت و غیره ... بین افراد و گروه‌های اجتماعی تفاوت‌هایی وجود دارد، لکن این تفاوت‌ها به تنهایی دلالت بر وجود نابرابری‌های اجتماعی ندارد.

مفهوم نابرابری‌های اجتماعی یا قشر بندی اجتماعی از یک بار ارزشی برخوردار هستند که افراد و گروه‌های خاصی را فراتر از افراد و گروه‌های دیگر قرار داده و افراد و گروه‌هایی دیگر را فرو تر از دیگر گروه‌ها قلمداد می‌کند، مثلاً در جوامع و کشورهایی که به نابرابری‌های اجتماعی باور دارند اختلافات و تفاوت‌های نژادی، خونی، قومی و غیره ... به عنوان عوامل و نشانه‌های برتری اجتماعی مورد ارزش گذاری قرار می‌گیرند. به عنوان مثال در کشورهای نژاد گرا و طبقاتی مثل امریکا، افریقای جنوبی در گذشته و رژیم صهیونیستی رنگ پوست و نژاد پایه داور و رتبه بندی اجتماعی افراد و گروه‌ها قرار دارد.

نقش اجتماعی و پایگاه اجتماعی

نقش اجتماعی چیست؟

نقش اجتماعی عبارت است از رفتار و فعالیت معینی که فرد در گروهی که به آن تعلق دارد انجام می‌دهد.

در جوامع امروزی چون معمولاً یک فرد به چند گروه اجتماعی وابستگی دارد لذا هر یک از اعضای جامعه دارای نقش‌های اجتماعی متعدد و مختلفی می‌باشند. مثلاً یک فرد در گروه خانواده یک نقش دارد، در گروه شغلی نقش دیگری و یک طبقه‌ی اجتماعی یا در یک حزب یا انجمن نقش دیگری دارد که این نقش‌ها متعدد بوده و با یکدیگر فرق می‌کنند.

انواع نقش

- نقش محول:** نقشی است که جامعه یا دیگران برای فرد تعیین می‌کنند.
- نقش محقق:** آن نقشی است که فرد برای خود محقق می‌سازد و برای رسیدن به آن تلاش می‌کند. نقش‌های محقق در حقیقت دخالت فرد است در نقش‌هایی محولی که جامعه به او محول نموده است. در گروه‌ها و جوامعی که تجانس بین افراد زیادتر است و بین هنجارهای آن هماهنگی بیشتری وجود دارد نقش‌های گوناگونی بر عهده یک شخص واگذار می‌گردد که از تناقض کمتری برخوردار بوده و کمتر دستخوش تعارض می‌شوند. نقش‌های گوناگون در جوامع در رابطه با معیارهایی نظیر جنسیت، سن، تجربه، ارتباطات و وضعیت اجتماعی افراد به آنها محول می‌گردد، لکن وضعیت اجتماعی افراد موقعیتی که در جامعه در رابطه با جایگاه شان در نظام روابط اجتماعی سهم بزرگی از تولید و قدرتی که در این رابطه به دست می‌آورد بیش از سایر فاکتورها در نقش اجتماعی آنان مؤثر است.

نهادها و سازمان های اجتماعی

نهادهای اجتماعی

نهادهای اجتماعی در حقیقت مجموعه یا سیستمی از ارزش ها ، افکار ، تصورات ، ضوابط و مقررات اجتماعی هستند که در ساختمان جامعه بنیان گذاری شده اند و برای افراد بصورت ارزش های اجتماعی درآمده اند و مردم هر جامعه خود را در برابر رعایت این مقررات و ضوابط ناگزیر می بینند . نهادهای اجتماعی مفاهیم و مقولات تاریخی و اجتماعی هستند که به عنوان عناصر و اجزای جامعه در رابطه با تحولات سایر عناصر جامعه دائم در حال تغییر و تکامل هستند . نهادهای اجتماعی در اثر یک نیاز اجتماعی شکل گرفته اند و رشد و نموده اند ، لذا هر نهاد اجتماعی کارکردی یا وظیفه ای در رابطه با آن نیاز اجتماعی دارد.

آگوست کنت جامعه شناس فرانسوی بر اهمیت نهادهای اجتماعی تأکید نموده و مطالعه ی سیر تحولات و تأثیرات آنها را از اساسی ترین موضوعات جامعه شناسی قلمداد می کند .

انواع نهادهای اجتماعی

جامعه شناسان نهادهای اجتماعی را به دو دسته تقسیم نموده اند:

- نهادهای نخستین یا اولیه مانند نهاد خانواده ، دولت ، آموزش و پرورش ، اقتصاد که در همه ی جوامع عمومیت داشته و نیازهای اساسی افراد را پاسخ می دهد.
- نهادهای ثانویه یا دومین که نیازهای درجه دوم انسانها را برآورده می سازند و از عمومیت کمتری برخوردار هستند مانند نهادهای هنری ، تفریحی ، اخلاقی ، تجاری

سازمانهای اجتماعی

نظر به اینکه تأمین نیازهایی که در قالب نهادهای اجتماعی انعکاس یافته اند برای بقا و تکامل انسان ضرورتی اجتناب ناپذیر دارند ، لذا انسانها در مراحل مختلف حیات اجتماعی به ایجاد مؤسسات و سازمانهای اجتماعی نیز اقدام نموده اند.

سازمان در مفهوم سیستمی خود مجموعه ای است که از اجزا و عناصر مختلفی تشکیل یافته است و هر یک از عناصر آن در رابطه ب دیگری عهده دار کار عملی مشخص بوده و در نهایت کارکرد واحد و یکسانی برای سازمان پدید می آورند.

سازمانهای اجتماعی بر پایه ی نهادهای اجتماعی شکل می گیرند.